

A longobardok hazánkban.

(Harmadik és befejező közlemény).

V.

Audoin, a longobardok királya 563-ban meghalt. Trónját *Rodelinda* thüringiai hercegnőtől született fia, *Alboin* örökölte. Ekkor körülbelül 30 éves lehetett. Mikor a frankok a gepidákat és longobárdokat szövetségésre sürgették a görögök ellen, 554 után történhetett, hogy Clothar frank király mint „vitész és minden tekintetben jeles“ emberhez feleségül adta hozzá Ingundétól született leányát, *Chlodsuinđát* (Chlotswindét), a frankok honalapítójának, Chlodvig királynak unokáját.¹ Egy leányuk, *Albisinda* született ebből a házasságból, melyet alkalmasint csak politikai tekintetéből apja kedvéért kötött.

Ő maga forró szerelemre gyúladt Turisin gepida király unokája, az új gepida király, Kunimund leánya, *Rosamunda* iránt.² Rosamunda 15 éves leány lehetett 551-ben, midőn Alboin először láthatta őt a gepida király udvarában.³

Alboin apától is járhatott Gepidiában s a gyermek leányból érett szépséggé kifejlődött Rosamunda annyira meghódította, hogy midőn apósa meghalt (561.), ő maga pedig (563.) trónra jutott,

¹ Toursi Gergely, IV. 3, Dahn. Urgesch. III. 100—1.

² Theoph. Simocatta, VI. 10. (az 1887. évi kiadás, 240. l.) Ezzel szemben üres hozzátétel, hogy Rosamunda valamely longobard főúr leánya volt.

³ Dahn. Könige der Germ. II. 28. Kunimundnak 567-ben már hadvezető unokája van (Reptila), a ki tehát legszelidebb számítás szerint is 20 éves volt; ennek atyja tehát 523, maga Kunimund pedig 500. táján született. Rosamunda 573-ban, ura (Alboin) meggyilkolásakor, még teljesen élni vágyó asszony s így aligha volt több 30—35 évesnél; ha tehát 551-ben már legalább 15 éves volt, 536 táján született. Maga Alboin csupán 5—6 évvel lehetett idősebb, mert csak 551-ben kapott Kunimundtól fegyvert.

egyenesen megkérte kezét *Kunimundtól*. Hites felesége, Chlodsuinda még élt ugyan, de Alboin olyanformán gondolkozhatott, mint apósa, a ki szintén bigamiában élt, még pedig két nővérrel, a nélkül, hogy az egyház föl mert volna lépni ellene. Kunimund azonban joggal tekintette sértésnek ezt a leánykérést, mely Rosamundának olyan lealázó helyzetet szánt; s nem felejtethvén el Alboinnak bátyja megöletését, a longobardoknak pedig népe ismételt megalázását, kosarat adott a veszedelmes kérőnek. Alboin vagy daczból, vagy szerelemből mégis elrabolta Rosamundát és mellékes feleségévé tette.

Kunimund tehát 565-ben háborút izent. A hadjáratban azonban Alboin győzött, talán azon különös fegyverek segítségével, melyeket ő maga készíttetett s melyeket sokat emlegettek még kétszáz év múlva is.¹

Győzelmében bizakodva elhatározta, hogy szakít a római szövetséggel, mely a longobardokat nemesak a gepidák, hanem a frankok ellen is fel akarta használni s hogy a frankokkal immár jó viszonyban élő avarok, tehát a másik csoport barátságát keresve mér végső csapást Gepidiára. A megrémült Kunimund be sem várva a longobard-avar alkudozásuk eredményét, lóhalálában küldött követeket Konstantinápolyba, hogy a császárt figyelmessé tegye a közös veszedelemre. A gazdag ajándékokat hozó követeket már II. *Justinus* császár fogadta, ki 565. nov. 14. óta ült Justinianus trónján. *Kunimund* kijelentette, hogy a segítség fejében visszaadja a császárnak *Sirmiumot* a *Dráva* mellékével együtt. A longobárdok barátjai azonban azt állították, hogy Kunimund mindig ellekenzőjét teszi annak, a mit ígér s hogy legerősebb esküjét is megszegi. A császár maga sem bízott benne, de a segítséget sem akarván megtagadni, húzta, halasztotta annak elküldését, okúl azt vetvén, hogy hadserege el van szórva a birodalom minden részében; de hogy mindenünnen a legrövidebb idő alatt összegyűjti és útnak indítja a szükséges hadakat. Valóban ki is adta a parancsolatot *Baduariusnak*, hogy a scythiai és moesiai csapatokat Kunimund támogatására Gepidiába vezesse.²

Alboin a kettős hadjáratra nem érezvén magát elég erősnek, gazdag ajándékokkal küldte követeit *Kunimundhoz*, barátságot aján-

¹ Paulus, I. 27.

² Menander Stritternél, I. 382. Theopyl. id. h. VI. 10. 240.

lott s kijelentette, hogy *törvényes* feleségévé teszi Rosamundát. A gepida király azonban nem bízott ígérétének őszinteségében; hiszen Chlodusinda, a törvényes feleség még élt, s ha elválnék is tőle, fenmaradt az a politikai aggodalom, hogy Alboin bármely pillanatban a gépidák nyakára hozhatta az avarokat s Justinushoz is követeket küldhetett, kik a császárt könnyen más határozatra bírják. A mint tehát *Baduarius* csatlakozott hozzá, kijelentette, hogy a rajta esett gyalázatot csak vér moshatja le; támadott s határozottan megverte Alboint.¹

Alboin kénytelen volt olyan békét elfogadni, melynek értelmében nemesak Rosamundát adta vissza atyjának, hanem adófizetésre is kötelezte magát.²

Természetes, hogy Alboin minden alkalmat megragadott a megtorlásra. Menander szerint különben nem a Kunimund iránt való bosszú vezette, mint a hogy annak idejében Attila sem a Honoria szép szemeiért rontott Itáliára; de érezte, hogy minden áron meg kell törnie Gepidiát, ha népének s akaratának igazán ura akar lenni. S a görög államférfiú nem is ok nélkül tamaskodik, hogy a longobardok ebben a veszedelmes helyzetben *Justinushoz* fordultak volna segítségért; mert nem sokat remélhettek attól a birodalomtól, melynek az imént még szövetségesei voltak s mely most, midőn már megerősödtek, tényleg hadakat küldött ellenök. *Justinus* talán élesebben is látta elődjénél, hogy a longobardok csak alkalomra várnak, mikor törjenek Itáliára, melyre azonban Narses miatt idáig alig gondolhattak. Csakhogy Narses állása tarthatatlan lett abban a pillanatban, melyben az aggastyánt nem szerető *Justinus* ült a trónra. Hogy a császár már is gondolt a longobardok esetle-

¹ Ekkor esett kezébe az a remekművű aranyöv, melyet jó harmincz esztendő múlva egy gepida Konstantinápolyban be akarván olvasztatni, az aranyműves a gepidát mint tolvajt elfogadta. A barbár a bíróság előtt eleinte azt hazudozta, hogy ez az őv a longobárd király egyik törvénytelen fiáé volt, kit ő abban a csatában megölt s holttestét kifosztván, önmagát ezzel a zsákmánnyal jutalmazta. Eleinte föl is mentették, de később újra vallatni kezdték, mert kitűnt, hogy ez a csata 30 esztendő előtt történt, a gepida pedig nincs is harmincz esztendőös. Végre is be kellett vallania, hogy azt az Anchialosnál Thráciában folyt öldöklésnél szerezte. V. ö. Theophanes Chronogr. 263. és Theoph. Simocatta, VI. 10., 239.

² Groh, Die Kämpfe mit den Avaren und Longobarden.

ges támadására s Itália felé nyomulására, épen a gepidáknak adott segítség mutatja; ezt tehát nála a longobardok csakugyan nem kereshették a maguk javára.

Hiszen maguk a longobárd követek mondták 566-ban *Baján* avar kágán előtt, hogy „ha a longobardokat élénk vágy lelkesíti a gepidák ellen való háborúra, ez csak azért van, mert gyengíteni akarják Justinus császárt, az avaroknak is halálos ellenségét, ki tőlük az évdíjat megvonta s velök gyalázatosan bánik“ (mi alatt a Kunimundnak küldött segítséget érthették). Egyesüljenek velök a gepidák kiirtására és közösen osztozzanak e nép kincsein és földjein. Az avarok majd nyugodtan és boldogan élhetnek, mint az egész Scythia urai; nagyon könnyen elfoglalhatják Thraciát, fölverhetnek minden görög tartományt s egész Bizanczig nyomúlhatnak. Lehetett sulya annak az ijesztgetéseknek, hogy siessenek, különben a rómaiak megelőzik őket; hiszen rajtuk már megesett ez és nem valószínűtlen, hogy a rómaiak a győztes gepidákkal, kik velök — a longobardokkal — épen most kötöttek békét, az avarokravetik magukat, hogy elúzzék a mindkettejökre nézve veszedelmes szomszédokat.

A kágán sokáig teljes bizonytalanságban tartotta Alboin köveit; úgy mutatta, hogy nem látja be ennek a háborúnak a czélját s hogy volna ugyan ereje hozzá, de nem akar belebocsátkozni. Végre sok sürgetés után kijelentette, hogy csak úgy ad segítséget, ha azonnal átengedik neki minden marhájok tizedrészét, győzelem esetében pedig a *gepidák egész földjét*, valamint a zsákmány felét.

Ez az alku tehát lehetlenné tette, hogy Magyarországot akár a gepidák, akár a longobardok egyesítsék; tulajdonkép ebben is áll legnagyobb jelentősége. Habozásának is az lehetett az oka, hogy a longobardok nem akartak lemondani az elfoglalandó Gepidiáról. Mihelyt lemondtak s belenyugodtak, hogy oda majdan avarok telepedjenek le, ép oly bizonytalanná lett magyarországi uralmuk, mint a milyen most volt, a gepidák idejében; a lemondást tehát csak bosszúszomjuk kielégítése végett s délnyugat, Itália felé való vándorlásuk reményében teheték. Az avarokra sem azzal hatottak, hogy hiszen a rómaiak nekik is ellenségeik, mert nem fizetik többé az évi ajándékot s hogy Thraciából majd mennyit portyázhatnak a birodalomban; az avarok lovas, pusztai népének Gepidia *síksági* része kellett, odaértve a Szerémséget is, a hol állattenyésztésük alap-

ját épen a longobardok marháival akarták megvetni. Nagyobb árát Baján valóban alig szabhatta segítségének; Alboin azonban így is elfogadta; mire az avarok támadásra készülődtek.

*Kunimund*nak nem volt veszteni való ideje. Ha, mint a múlt esztendőben, ismét segítségére nem jön Justinus, az avaroknak kelet-ről s a longobardoknak nyugatról jövő támadása országát előreláthatólag összetöri. Azonban már a multkori segítséget is csak annak az ígéretnek fejében kapta meg, hogy *Sirmiumot* s a *Dráva* vidékét visszadjá. Mentül szorultabb helyzetben volt ezúttal, annál inkább tudta, hogy *Justinianus* nem könyörül rajta, míg szavát be nem váltja. Ez az oka, hogy 567-ben valóban parancsot adott *Sirmium* átadására. A gepida helyőrség nem ellenkezett, a város római lakossága pedig örült, hogy ismét egy művelt ország tagja és római lehet. *Usdibad* gepida főnök a várost csakugyan átadta *Bonus* római vezérnek.¹

Kunimund elhatározása *Konstantinápolyban* kétségkívül jó hatást keltett s Justinus a gepida követeket ismét segítséggel bízta. Úgy hitte azonban, hogy nem kell nagyon sietnie, mert mentül nagyobb bajba kerülnek a gepidák, annál készebbek lesznek az egész Szerémség átengedésére. Már pedig egyaránt veszedelmes lett volna Kelet-Rómára, ha a gepidák gyöngesége következtében ez a terület akár a longobardok, akár az avarok kezébe kerül, mert ezek innen a szárazföld felől bármikor elvághatták volna őt az imént visszahódított Itáliától. Hatszáz esztendő múlva *Manuel* görög császárnak is azért kellett a Szerémség, mert ismét *Italia ura* akart lenni.

Justinus halogató politikájának azonban más oka is volt. 567-ben az avarok is követséget küldtek hozzá.

„A műveletlen avar fanyaron kezdette beszédét:
A kágán, avarok fejedelme, legyőzte a földet;
Híres zsarnokokat nagy erővel tett vala tönkre,
Számptalan országot, sok erős népet leigázott“.

A császár azonban, kívánataik meghallgatása után, gúnyolódva felelt:

„Mit dicséred ezen szőkevényeket és a futókról
M'ért mondd, hogy erős országokat is leigáztak?“

¹ *Salamon* (*Századok*, 1882., 12.) mindjárt az avar-longobard szerződés után említi *Sirmium* átadását, pedig a nála idézett *Thierry* (172. l.) szerint ez a háború kitörése után történt. Amúgy logikusabbnak látszik,

Hisz' nem bírta saját földjét megvédeni s futva
 Hagyta el a szállásait a műveletlen avar nép!
 Mint a bolond terjeszted üres szavaiddal az álhírt
 És alacsony eselből hazudozva beszélsz mesedolgot¹.

A császár nem adta meg nekik a kért földet; békés magatartásuk biztosítéka gyanánt pedig tudni sem akart más kezesekről, mint a kágán gyermekeiről.² A különben jól értesült görög udvar ezúttal nem volt kellően tájékoztatva az avarokról; másfélesztendő múlva hallotta a törököknek hozzáérkezett követeitől, hogy körülbelül kétszázezer avar szakadt el tőlük, hogy tehát ennyire lehet tenni a honfoglalók számát.

Az avarok így kedvezőtlen választ kaptak, de a körülmények mégis kedveztek nekik. Visszaútasítva, előbb támadtak, mint azt a görögök várták; s inkább ebben van Justinus úgynevezett semleges-ségének oka. A császár egyszerűen elkésett a csatatérről.³

Az avarok és longobardok egyszerre támadtak.

Kunimund minden erejét összeszedve, azt osztatlanul akarta fordítani előbb a longobardok, azután az avarok leverésére. Ez a sorrend körülbelül egyértelmű volt az Erdélyi-fenföld, a tulajdonképeni Gepidia ideiglenes feladásával; mert kétségtelen, hogy az avarok Kis-Scythiából (Romániából) először is erre vetették magukat. Kunimund a Szerémség felé vonult, remélve, hogy Sirmium új urai, a rómaiak, szintén támogatni fogják; s különben is megakarták akadályozni a longobardokat, hogy az avarok elé siessenek. Valahol *Ujvidék* környékén történt a csata,⁴ melyben 40—60,000 ember esett el magával Kunimuddal együtt, kit bátyjának is gyilkosa, maga Alboin vágott le. A longobardok győzelme teljes volt. Roppant

¹ Corippus (Laud. Justinii minoris, III. 262—8. v.) és utána Cedrenus (I. 390.) ezt voltaképp az avaroknak a Dunához való érkezése után mondatja.

² Menander töredéke 33. Ranke, Weltgesch. IV. 2., 137. Groh (id. h. 17.) hamisnak tartja Ranke egész előadását; annyiban helyesen, hogy Tiberius csak évek múlva harcolt az avarok ellen.

³ Ranke szerint (Weltgesch. IV. 2. 137.) Justinus Tiberiust küldte az avarok feltartóztatására. Ez azonban Grohnak (id. h. 17. l.) elég nyers megjegyzése szerint csak néhány év múlva történt s így elesik Rankenak az a következtetése, milyen másképen végződik a dolog, ha a császár Tiberiust egyenesen a gepidák megsegítésére küldi.

⁴ Nagy Géza a Szilágyi-féle M. Nemz. Történetében, I, CCCXXXVII. l.

zsákmányt, tömérdek foglyot ejtettek. Ezek közt volt *Rosamunda* is, ki ismét atyja és bátyja gyilkosának, a szerelmes Alboinnak keze közé jutott. A győztes longobard király levágatta az elesett gepida királynak, eszményképe atyjának fejét, hogy ivóserleget, longobardosan skalát (Schallét) csináltasson belőle s Paulus szerint olyan vérengzést vitt végbe, hogy a népes seregből hírmondó is alig maradt. Ez azonban tulzás. Ha Sirmium még a gepidák kezében lett volna, a Kunimund unokája, *Reptila* vezetése alatt megmenekült gepidák annak falai közé zárkózva, egyideig tovább folytathatják a küzdelmet. De vagy nem tudták magukat arrafelé keresztülvágni, vagy — hogy a longobardok ostromának ki ne tegyék magukat — be sem fogadták őket a készületlen rómaiak s így a futó gepidáknak más úton kellett menekülniök Görögországba, hová Kunimund megmentett királyi kincstárát is sikerült magukkal vinniök.

Ez az egy esata azonban véget vetett a gepida birodalomnak, mely tehát Magyarországon 453-tól 567-ig állt fenn. Népe egymásután behódolt az Erdélyi-fennföldön és a Tiszántúl az *avaroknak*, kik azokat a területeket egészen elárasztották; a Duna-Tisza közében s több helyütt a Dráva mellékén is a *longobardoknak*; míg egy töredék a *Görög-császárságban* keresett menedéket. Így három teljesen ellentétes műveltségű nép közt szétszóródva, csakhamar elvesztették minden politikai súlyukat. De nem tűntek el végképen a gótoknak ezek a közeli rokonai. *Priscus* keletrómai vezér 601-ben a Tiszától (Τισσός) 4000 lépésnyire még három gepida falut talált, melyek épen valami nemzeti ünnepet ültek és egész éjjel nagyban mulattak; oly sokan voltak, hogy 30,000-et vágott le közülök s oly gazdagok, hogy roppant zsákmányt ejthetett köztük.¹ Egy másik esatában 3000 gepida esett el és 200 jutott fogságba.² De ily vérengzések után is laktak gepidák Magyarországon még a IX. század közepén is.³ Maga *Gepidia* azonban örökre megsemmisült⁴ s urai az avarok lettek.⁵ Valóban

¹ Theopyl. Simocatta, VIII. 3. (288.)

² Anastasius Stritternél, I. 388.

³ A névtelen salzburgi Zeussnál, 441.

⁴ Paulus szerint (I. 27.) többé nem volt külön királya.

⁵ Ugyanő szerinte egyenesen a longobardoknak hódoltak, de „maig“ hun szolgaságban nyögnek.

„Betelt a gepidáknak végzete ;
 Avagy talán a régi gyűlölet,
 Melyre megesküdt a hűtelen nép,
 Ejté meg Kunimundot és a gepidát.
 A harczmezőn maradt hullája kinn,
 A farkasok, sasok zsákmányaként.
 Dehogy temették őt halom alá,
 Mellé tevén a fegyverét s lovát!“¹

VI.

Alboin neve — a longobardok történetírója szerint — a gepidákon nyert csatája következtében úgy elhíresedett, hogy „nemeslelkűségét, dicsőségét, hadi szerencsését, vitézségét nemcsak a bajor és szász nemzetnél, hanem más ilyen nyelvű embereknél is versekben dicsőítik“. A magyar irodalomban több mint ezer esztendő múlva, 1579-ben, „Bonfiniust gyakor olvasásában“, *Valkai* András írt először „éneket“ „az longobardusok tized királyokról, *Audoinus*-ról és annak fiáról, *Alboinus*ról“.²

Dicsőítette azt a longobard királyt, ki

„Örök frigyét szerze avaresuknak,
 Kik más névvel hívtak magyaroknak,
 És sok romlást gepidáktól vallottak“,

mindaddig, míg ezeknek országát elrablák, főnépét mind levágták, sok rabot és nagy gazdagságokat elhajtának. „Így torlák meg magyarok bosszújokat“. Talán a nemzeti hagyományokkal való kapcsolat keresése lelkesítette annyira *Alboin* iránt, a ki vala

„— — — nagy magas állapotban,
 Kemény természetű minden dolgában,
 Bátor szívű az vitézlő dolgokban,
 Ki felesége miatt esék az halálban“.

Valkai után három századdal (1884) az egykori Gepidiában egy szász költő: *Schuster* Frigyes Vilmos írt drámát *Alboin*ról és *Rosamundáról*.³ Hiszen, a hogy nála a dalmok *Kleff* mondja :

¹ *Schuster* Fr. V. drámája: *Alboin und Rosemund*.

² *Kolozsvár*, 1580 4-r., számozatlan 9 levél. Egy példánya az erdélyi múzeumban.

³ Ismerteti *Dr. Schullerus A.*, *Drei Aufsätze zur siebenb.-sächsischen Geistesgeschichte*. (Nagyszeben, 1899.) 53—56. l.

„Mind satnya nép, melyről nem szól a dal,
Mert mitse tett, mi dalra érdemes!”

A dal azonban Alboinnak is inkább szerelméről, mint hősteteiről szól. A hős király az újvidéki csata után, mint már özvegy ember, azonnal feleségül vette Rosamundát, még pedig vesztére, a hogy Paulus megjegyezni siet. Talán nemesak szerelemből, hanem politikából is tette ezt, hogy a vérengzésért némileg kibékítse a gepidákat, s hogy ezek a germánok ne csatlakozzanak tömegesen az avarokhoz, kik abban a pillanatban alkalmatlanok lettek reá nézve, a mint a Szerémséget is mint Gepidiához tartozó részt követelték; mert innen a longobardokat bármikor elzárhatnák a Görög-császárságtól s Itáliától. Különben is valószínűnek látszott, hogy a győztes, de nagyon megfogyott longobardokat az avarok nem sokáig hagynák nyugton a legjobb földeken. Ilykép visszaemlékeztek a Narses oldalán a gótok ellen harczó longobard katonák elbeszéléseire. Csodás dolgokat tudtak mesélni Itália műveltségéről és gazdaságáról, hol „sok arannyal ők ajándékoztatnak”.¹ Kevészel azelőtt (561.) Buccelin és Leutharis frankjait is ennek a gazdagságnak híre vonzotta Olaszország felé. Természetes törekvésnek látszott, hogy a gótok leigázása után ismét egy germán nép örökölje Itáliát s a legyőzött gótokkal egyesülve növelje erejét. Valóban nem volt rá szükség, hogy a megsértett exarcha, *Narses* híjja be a longobardokat, hogy odahagyván Pannonia szegényes (Valkai uram szerint nyavalyás) mezeit, foglalja el a mindenféle kincsekben gazdag Itáliát. Nem kellett innöket és képzeletöket déli gyümölcsök és egyéb termények küldésével izgatni.² Saját tapasztalatukból ösmerték annak gazdagságát.

Egyszer Itáliából 539-ben már járt követség Pannoniában, hogy behíjja a longobardokat; de ez Vitiges gót királyé volt s nem érte el a célját.³ Narses is küldött követséget Audoinhoz,⁴ még 552-ben; ekkor csakhogy a gótok ellen kért segítséget, miben azonban nem volt köszönet. Narses a fegyelmezetlen csapatot önmaga

¹ Valkainál 7. l. Csakhogy ő a gótok ellen való harcöt, melyet a „magyarokkal” szövötközve vívták, a Kunimund halálát követő időkre teszi.

² Paulus II. 5.

³ Procopius, II. 28.

⁴ U. o. IV. 26. Paulus szerint (II. 1.) Alboinhoz.

küldte haza s már csak ezért sem valószínű, a mit pedig Paulustól és Muratoritól fogva Rankeig a legtöbben elbeszélnek, hogy éppen Narses hitta volna be ezt a rakonezatlannak ösmert tömeget. A bizánczi udvar kétségkívül fiatalabb erőt akart látni Itália élén. A Zsófia császárné és Narses feleseléséről Paulusnál fentartott adoma is bizonyítja, hogy Narses ösmerte az udvar szándékait és ármányait; de 567 elején az exarcha önként mondott le méltóságáról, hogy nápolyi magányából a császár kívánságára még egyszer átvegye Itália kormányát,¹ midőn t. i. a bizánczi udvar is értesült róla, hogy a longobardok a segítség fejében Gepidiát az avaroknak engedték át, hogy tehát önmagukat valószínűleg Itáliával akarják kárpótolni. Narses azonban még 567-ben meghalt, mielőtt a görögök a longobardok szándékairól bizonyosat tudhattak volna.

Ha tehát a rendesen jó szimatú bizánczi udvar valóban áruló-nak tartja őt, semmi esetre sem bízza meg újból s éppen a legváltóságosabb időben Itália kormányával s holttestét Nápolyból nem viteti haza Bythiniába, hogy azt, Ephesusi *Johannes* tanúskodása szerint, a tisztelet minden nyilvánítása közt, a császári család jelenlétében helyeztesse nyugalomra.²

Marius korától Narsesig mindig úgy volt, hogy az egyik germán csoport itáliai támadása ösztönül szolgált egy másiknak is a beütésre. Narses is gondolhatta, hogy a gótok bukása és a frankok veresége után a legközelebb lakó, az éppen győztes, de sorsukkal elégtelen longobardoknak kísérlete következik. Ezeket alkalmasint a szászok is biztatták ilyesmire, mert ők szintén résztvettek a frankok utolsó kalandozásaiban.

Alboin Pannoniát valóban föl akarta cserélni Itáliával. Kémei hírül hozták, hogy Narses utódja, *Flavius Longinus*, katonaság nélkül érkezett az exarchatusba s hogy a várakat sem bírja elegendő helyőrséggel megrakni. Tudta, hogy az itáliai kormányválság sok zavarral járt, s hogy nagyon megnehezítette az új exarcha helyzetét a közigazgatás, had- és pénzügyek, sőt — az ötödik konstantinápolyi zsinat óta kivált az aquilejai érsekségben — az egyházi élet terén is mutatkozó hanyatlás, elégtelenség, valamint a harmadévi pestis

¹ *Hertzberg*, *Gesch. der Byzantiner*, 35.

² Ezt a kérdést l. *Weisenál*, *Italien und die Langobardenherrscher* (Halle, 1886.) 7. és *Grohnál*, *id. m.* 18—20. l.

következtében a népesség csökkenése, különösen éjszakkeleten. Viszont Alboin nem csupán a maga népére számíthatott. Az Itáliában járatos *szászok* közül több mint 20,000 fegyveres készült hozzá csatlakozni; az igaz, hogy háznépestül együtt. Csatlakozott az avaroknak hódolni nem akaró *gepidák* egy része is; sőt *bolgárok*, *szlávok* (szármáták), *pannonok*, *suévek*, *noricumiaiak* is jelentkeztek. Számíthatott a fajrokonságnál fogva a *gótokra* is, kiknek jó volt akármi segítség, csak megszabadítsa elnyomóiktól, a görögöktől.

De Alboin így is kétségesnek tartotta vállalatát s nem akart Itáliába úgy távozni, hogy végkép feladja Pannoniához való jogát. Talán ebben is szász szövetségeseinek példáját követte, kik hasonlóképen fentartották jogaikat s később, mikor beteltek az itáliai dicsőséggel, visszatértek elhagyott hazájokba, a Bodé és Saale közébe s kiverték onnan a svábokat, kiket Siegeburt frank király telepített helyökre. Alboin azonban erőszak és háború nélkül való visszatérést akart biztosítani. Úgy szerződött az avarokkal, hogy átengedi ugyan nekik pannoniai szállásait, ezeket azonban az avarok kétszáz esztendőn belül bármikor kötelesek visszaadni, ha nem tetszenék az új haza, vagy onnan valamely oknál fogva ki kellene vonulniok.¹ A milyen szokatlan és naiv volt ez a kikötés egy nemzetközi szerződésben, épp olyan barbár és példátlan a longobardoknak az a tette, hogy pannóniai szállásaikat elindulásuk napján fölperzselték, módosabb lakosait pedig a magukkal való kivándorlásra kényszerítették.

A longobardok és szövetségeseik 568 ápril 2-án, húsvét másodnapján² keltek útra feleségeikkel, gyermekeikkel, vagyonukkal, jószágukkal együtt. Valóban, példátlan esemény a világtörténelemben, hogy egy népnek honfoglaló útra való indulását s egy másik népnek, az avarnak honfoglalását ilyen naptári pontossággal lehessen meghatározni. A mely nap elindultak Magyarország utolsó, állam-

¹ Paulus, II. 7. Hist. Longobardorum Florentina, Monum. Germ. Script. Long. 600. l., és Hist. Long. codicis Gothani, u. o. 5. fej. 9. l. Ez utóbbi szerint Alboin elsején indult, második nap már Itália határán pusztított, a harmadik nap Itália ura volt.

² U. o. Újabban pl. Nagy Géza a Magy. Nemz. Története millenaris kiadásában (I., CCCXXXVII.) 569-re teszi a kivándorlást. Crivelucci azonban (In che anno i Longobardi siano entrati in Italia? - Stud. stor. I. 478.) az 568. év mellett nyilatkozik.

alkotó germánjai, ugyanaz nap lettek az avarok az *egész* Magyarország urai. Ez nap szabadultak meg — talán mindörökre — a Balkán-államok a német befolyástól, hogy a görögök, szlávok, uraltájjaiak küzdelmeire nyissanak tért.

Alboin Itáliában hazát szerzett longobárdjainak s az egyesült germánokkal a görögök ott többé nem bírtak megküzdeni. Olaszország hegemoniáját ismét a germánok ragadták magukhoz és Görögország elvesztette befolyását Itáliára a nélkül, hogy lemondott volna róla. Alboin kivonulása korszakalkotó tehát nemcsak hazánk, hanem az emberiség történelmében is. Itália német befolyás alá került, mely teljes ezerháromszáz esztendőn át akadályozta egységét; ellenben hazánk volt az első, hol megbuktak a németek államalkotó kísérletei. Ez az 568. év első nagy eredménye. A második pedig az, hogy egy turáni nép ismét egységes államot alapított benne, s hogy Baján új életre támasztotta Hunniát.

VII.

A longobárdok Pannoniából — a krónikás szerint — *mindenőket* magukkal vitték Olaszországba s fölégették, a mit el nem vihettek. Ezért tehát s mivel úgy sem időztek ott sokáig, Pannoniában alig maradt emlékek. De mégis maradt; mert halottjaikat nem bolygatták, a velők eltemetett kincseket, ékszereket, tárgyakat ott hagyták sírjaikban, Pannonia „szegényes“ mezőinek hantjai alatt.¹ Már a *szilágyosmlyói* híres arany sírlelet tárgyainak díszítésében is vannak mozzanatok, a melyek a monzai longobard kincsek díszítési módjára emlékeztetnek; így különösen ékszerek keretei és fülei, valamint a hasonló kivitelű aranybulla. Mindezek a hozzátátelek kétségkívül a régi Erdélyben, de még valamikor 367 után készültek, a mikor Valens és Gratianus császárok a gótoknak a föltalált gazdag ajándékokat küldték. Az egyik női ruhakapason alkalmazott kis almandinkereszt a népvándorlásnak e legrégebb korából fenmaradt legritkább emlékei közé tartozik, míg a VI. század végén már elég gyakran előfordúl a longobárd sírleletek közt. Egyáltalán a longobárdok gyakran készítették keresztalakra ékszereiket úgy, mint a

¹ V. ö. Pulszky, Tanulm. a népvándorlás korának emlékeiről, 7.

gepidák is;¹ és ebben a tekintetben nem lehet mindenkor biztosan megállapítani, Magyarország területén melyik a gepida, melyik a longobárd műemlék.

Szilágy-Somlyó már a régi Gepidiában fekszik s kincse kétségtelenül a keleti gótok korából való. A longobárdok félszázadon át összeköttetésben álltak ugyan Gepidiával, utóbb meg is döntötték, de sohasem uralkodtak rajta. A gepidák a döntő csatában megmenették kincseik egy részét, s visszavitték Bizánc felé, a honnan nagy részök származott; a sírokban azonban ők is meghagyták kincseiket s ezek közül *Omharus* gepida fejedelem *apahidai* sírkincsét, mely a műipar bámulatos fejlettségét mutatja, s mely az erdélyi múzeum legbecesebb gyűjteménye, I. Childerik († 481.) tournayi híres sírleletével állítják egy sorba úgy értékre, mint korra nézve.² Körülbelül egykorú vele a *nagyszentmiklósi* kincs, „Attila kincse“, melyet Pulszky valóságos műtörténelmi találynak nevez, mivel stílusának nincs folytatása sem a gepidák, sem a többi germán nép emlékeiben. Azon a tájon találták, a hol, Salamon Ferencz szerint, Attila fényes fapalotája állott s a hol a gepidák és longobárdok ismételten küzdöttek egymással. Mindenesetre egyik jellemző tulajdonsága a nagyszentmiklósi leletnek a rajta előforduló szíjfonadék, mely hazánkban ezen mutatkozik először s mely azután Olaszországban — a legkülönbözőbb egyházi épületeken — főkép a longobárdok betelepődése után válik szokottá s fölkapottá.³ A kettő közt tehát kell valami összefüggésnek lennie. Sőt ez a modor a későbbi középkorra is hagyományul maradt a longobárdoknál s Magyarország építészeti és szobrászati régiségeinél nem épen ritkaság, de csak a Dráván túl jelentkezik élesebben. Hampel úgy találja,⁴ hogy a longobárd stílus leggyakoribb motívumait nem a bizáncziak találták fel s hogy „hazánk az emlékek szakadatlan sorozata miatt ily kérdések tanulmányára a legkedvezőbb talaj“. Csakhogy a longobárd hatás jóval később mutatkozik. Egy vélemény szerint⁵ a

¹ Pulszky: Magyarország Archaeológiája, II. 23., 31., 49., 105.

² Finály: Az apahidai sírlelet. Erd. Múzeum, 1889., 403—423. Gepidia régi leleteiről l. Pulszky, id. m. I. 78—88.

³ Hampel, Archaeol. Ért. 1894. 38.

⁴ U. o. 53. l.

⁵ Strakosch-Grassmann, Gesch. der Deutschen in Österreich-Ungarn (Bécs, 1895.) 363—5.

Longobárdiában, Éjszak-Olaszországban fenmaradt építkezési és szobrászati művek többnyire románoktól erednek ugyan, főképp díszítésökben azonban a longobárdok ízléséhez alkalmazkodtak; ez az ízlés pedig rokon azzal az ornamentikával, melyet a longobárdok még Pannoniában való tanyázásuk idején kedveltek meg.

Ezt az ornamentikát valóban nem Gepidiában kell keresnünk, hanem magában Pannoniában, hol a longobárdok egyideig mégis letelepedve éltek.

Igaz, hogy már az *aracsi* (torontálmegyei) XI. vagy XII. századbeli pusztatemplomnál talált dombormű is a VII—XI. században divatozott ú. n. longobárd stílust mutatja, kivált a szalagmotívum három változatában; de ezt a stílust világosabban találjuk meg egy *szegvárdi* vállkővön, egy *zalaapáti* párkánykővön, a *sziszeki* és *sirmiumi* emlékeken s a *knini* IX. századbeli templommaradványokon, melyek — Hampel szerint¹ — „ez ornamentális ízlés szálait elviszik Dalmáciába egyfelől, másfelől az egykori friauli herezegség és Éjszak-Olaszország felé!” Maga az *aracsi* kő ugyan legfeljebb csak a VIII. századból való, de érdekes jelenség, hogy a vidék keresztényei két század múlva is érintkeznek a kivándorolt longobárdok mesterembereivel, vagy legalább még az itt-lakásuk idejében eltanult módon díszítik templomaikat, épületeiket. Lehet, hogy távozásuk előtt ezeket a különben szintén csak részben keresztény longobárdok épen a pogány avarok kegyetlenségeitől félve égették le, s azért oly kevés az emlék, melyből pannoniai műveltségükre következtetést vonhatunk. Annál jellemzőbb, hogy az *aracsi* kővön az ismeretlen mester épen longobárd művészeti szabályok szerint ábrázol valamely avar keresztényt.

Ha még annyira tudjuk is, melyik germán nép mennyi ideig tartózkodott hazánkban, épen a köztük levő szoros rokonságnál fogva a kutatás mai álláspontján alig lehet eldönteni, egyik-másik lelet egész bizonyossággal melyik népnek emléke. A keletről jött germánok tárgyai mindenesetre különböznek a nyugatról jöttekéitől. A két áramlat Pannoniában összetalálkozott s műemlékeik — azok, a melyeket évi ajándék fejében a rómaiaktól és bizáncziaktól kaptak, azok, a melyeket rablóhadjárataikon szereztek és azok, a melyeket önma-

¹ Az *aracsi* dombormű. *Archaeol. Ért.* 1897. 211.

guk készítettek, — annyira összekeveredtek, hogy ma már nagyon bajos őket megkülönböztetni egymástól. Erre a legvilágosabb példa a *keszthelyi* igen gazdag sírlelet. Ezt a *dobogói*, *páhoki* és *fenéki* temetővel együtt általában véve az V. század közepéről valónak tartják; de felásatójuk, dr. *Lipp* Vilmos eleinte, a mit utóbb bizonyos restelkedéssel vont vissza, avar síroknak mondta, míg egyes francia kutatók az ide temetkező népet határozottan longobárdoknak tartották.¹ Az 1192 sír azt tanúsítja, hogy ha a temetkezők főképen gótok voltak is, a későbbi foglalók — a longobárdok, majd az avarok — szintén temetkeztek ide, itt lévén pannoniai uralmuknak középpontja. Mivel a leletek szakszerűen és bőven le vannak írva,² az archaeologusok mindenesetre módot szolgáltatnak, hogy azokat az oda temetkező népek szerint lehessen elkülöníteni. *Lipp* azonban elhunyt, mielőtt ezt tehetné volna.

A népvándorlás korabeli dunántúli leletek közül Mosonmegyében a *nemesvölgyi* férfiovek griffjei a keszthelyi kultúrára emlékeztetnek.³ A szintén Mosonmegyeyi *Bezenyén* két rúnás ezüst fibulát találtak Godabild és Arsipoda (valószínűleg salzburgi apácák) nevével; készítésök korát ugyan a VIII. század elejére teszik;⁴ de megfontolást érdemel, hogy az utolsó keresztény németek az avarok előtt mégis csak a longobárdok voltak. A VII—X. századból jellemző longobárd kereszt egyenletes szélességű ágai ösmeretese a budapesti múzeumnak egyik kétségtelen hazai leletéből⁵ s a longobárd keresztre emlékeztet a *dunapataji* (tolnamegyeyi) aranyesat díszítése is.⁶ Az ikvatoroki, helyesebben *petőházi* (mosonmegyeyi) kehely a VIII. század végéről való ugyan, de erősen longobárd hatás alatt készült német munka.⁷ Mindenesetre tanulságos, hogy az Olaszországtól akkor eléggé elzárt Mosonmegyében a

¹ Archeol. Ért. 1887. 56.

² V. ö. *Lippnek* e sírokról szóló számos könyvét s értekezését. Továbbá *Hampeltól*: A régibb középkor emlékei, I. 83—128. és *Pulszky*, id. m. II. 65—78. s az akad. értekezések közt.

³ *Pulszky* id. m. 76. *Hampel*, 135—142 *Sötér*, Arch. Ért. 1785. 310—319

⁴ *Hampel*, 151—5. *Wimmer*, Arch. Ért. 1894. 21—23. V. ö. *Sötér* u. o. 1893. 210—22.

⁵ Arch. Ért. 1894, 37.

⁶ *Romer* u. o. 1870. 306—8. *Hampel*, 171.

⁷ *Hampel*, 173. Arch. Ért. 1894., 38. *Pulszky*, II. 117.

pogány avarok közt még egy-két század múlva is követték a longobárd ötvösök irányát. Mivel nem kell szükségképen föltennünk, hogy ezek a tárgyak külföldi gyártmányok, készítésüket az egykor magyar földön lakó longobárdok művészi hagyományai követésének tulajdoníthatjuk.

Hogy az ékszerek egy része közös műhelyből került ki, bizonyítja a *puszta-tóti* (tolnamegyei) nehéz aranyeset (phalera)- pár is, melynek belül három részre osztott köre egészen a Nagy Gergely pápától Theudelinda longobárd királynénak ajándékozott monzai könyvtáblára emlékeztet.¹

A sorozatot folytatni lehetne, de az eredmény végre is az, hogy a longobárd mesteremberek dolgoztak ugyan Pannoniában is, művészetekkel azonban inkább csak olaszországi készítményeik útján hatottak elhagyott hazájokra. Még csak azt sem állapíthatjuk meg magyarországi sírleletekből, milyenek lehettek azok a híres fegyverek, melyeket Alboin idejében itt kovácsoltak. Több mint valószínű, hogy az avarok, ha még oly jellegzetes volt is saját fegyverzetük, ellestek szövetségesük, Alboin fegyverkovácsaitól bizonyos fogásokat. Épen a VI. századbéli sírok leírásai a legpontatlanabbak;² de a kunágotai, szentendrei, pusztatóti, nagymányoki, kassai (baranyai) stb. leletek is mutatják, hogy a hunok uralmát követő század magyarországi germánjai még a fegyverzetben is hatottak az avarokra: mit pl. a nagymányoki (tolnamegyei) lelet egyenes kardja is tanúsít avar zablyák, kengyelvasak, csatok stb. szomszédságában.

Azelőtt egyesek *nyelvi* hatást is kerestek s az erdélyi szászokat góteredetűeknek, nyelvöket longobárd elemekkel bővültnek hirdették.³ Ilyen hatást azonban a legjobb esetben is csak Magyarország legnyugatibb (dunántúli) részében lehetne keresni, talán a hienczek közt Vas- és Sopronmegyében; de a németiség itt is csak Nagy Károly idejétől fogva kezdett erősödni.

Semmi esetre sem az ő érdemük, ha idővel az avarok közt keresztények is akadtak. Hiszen Pannoniában római katolikusok-

¹ Pulszky, II. 103. (Nála tévedésből áll Amalasantha neve.)

² Nagy Géza, Arch. Ért. 1893. 315.

³ Medgyesi *Toppeltinus* Lőrincz, Origines et occasus Transsylvanorum. (Lyon, 1637.) 26. l. Megjegyzí, hogy corruptela linguae Italicae a Gothis et Longobardis inuecta, nostrum Dacorum (a szászokat érti) est idioma.

nak hirdették ugyan magokat, de oly gyenge keresztények voltak még Itáliában is, hogy megkínóztak negyven római parasztot, kik a feláldozott keeskefejeket nem akarták pogány módra tisztelni; egy részök nyíltan pogány maradt, a másik — gót hatás következtében — arianus lett és csak Theudelinda buzgósága terjesztette el a katholicismust. S úgy jött a sora, hogy papjaik immár mint olaszok keresték föl a X. század végén őseik egykori egyik hazáját, Pannoniát, hogy azt a keresztény hitre térítsék s bevezessék a keresztény műveltség elemeibe.¹

Akkor ép úgy elégették az ősmagyar műveltség emlékeit, mint a hogy őseik felégették az Itália kedvéért odahagyott Pannoniát. S Pannonia mai népe mégis szívesen tekint Itáliára, mely ez évben a longobárdok legnagyobb történetírójának emlékét üli. Paulus Diaconus hatvan codexe közül csak egyet őriznek hazánkban,² de szinte megelevenülnek ennek sok százados, fakó betűi, melyek a longobárdok magyarországi hagyományairól szólnak. A longobárdoktól gyűjtött tűzben Phönixként született újra Hunnia, majd a magyar kereszténység. Hiszünk, hogy ennek kilenczszázados ünnepén, a jövő évben viszont az egykori Lombardia tekint barátsággal Magyarországra, melyhez történetének annyi szála fűzi.

¹ L. Különösen Volf György akad. értekezéseit. (Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? és Első keresztény térítőink.)

² Budapesten a nemzeti múzeum könyvtárában (Cod. M. S S. Lat. 22. 4r. 80 számozatlan lapon.) Valaha a strassburgi klarisszáké volt és csak 1832-ben került a múzeumba. Borovszky gyanítása szerint (Századok, 1885., 518. l.) Peutinger 1515-ben ennek alapján adta ki a maga Paulusát.

DR. MÁRKI SÁNDOR.